גמ' תניא ר' ישמעאל אומר ברק ברקאי ר"ע אומר עלה ברקאי נחומא בן אפקשיון אומר אף ברקאי בחברון [א]מתיא בן שמואל (אומר) הממונה על הפייסות אומר האיר פני כל המזרח עד שבחברון רבי יהודה בן בתירא אומר האיר פני כל המזרח עד בחברון ויצאו כל העם איש איש למלאכתו אי הכי נגה ליה טובא לשכור פועלים קאמרינן אמר רב ספרא צלותיה [ב]דאברהם מכי משחרי כותלי אמר רב יוסף אנן מאברהם ניקום וניגמר אמר רבא תנא גמר מאברהם ואנן לא גמרינן מיניה [ג]דתניא [1]וביום השמיני ימול בשר ערלתו [א]מלמד שכל היום כשר למילה אלא [ד]שהזריזין מקדימין למצות שנאמר [2]וישכם אברהם בבקר ויחבוש (א) וגו' אלא אמר רבא רב יוסף הא קא קשיא ליה [ה]דתנן [ב]חל ערבי פסחים להיות בע"ש נשחט בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה ונשחטיה מכי משחרי כותלי (ב) מאי קושיא ודילמא כותלי דבית המקדש בשש ומחצה משחרי משום דלא מכווני טובא א"נ שאני אברהם [ו]דאיצטגנינות גדולה היתה בלבו א"נ משום דזקן ויושב בישיבה הוה דא"ר חמא בר' חנינא מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם היו במצרים ישיבה עמהם שנאמר [3]לך ואספת את זקני ישראל היו במדבר ישיבה עמהם שנאמר [4]אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר [5]ואברהם זקן בא בימים יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר [6]ויהי כי זקן יצחק יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר [7]ועיני ישראל כבדו מזוקן אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה שנאמר [8]ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו אר"א שמושל בתורת רבו [9]הוא דמשק אליעזר א"ר אלעזר שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים אמר רב [ז]קיים אברהם אבינו כל התורה כולה שנאמר [10]עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' א"ל רב שימי בר חייא לרב ואימא שבע מצות הא איכא נמי מילה ואימא שבע מצות ומילה א"ל א"כ מצותי ותורותי למה לי אמר [ח](רב) ואיתימא רב אשי קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין שנאמר תורותי אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה: מתיא בן שמואל אומר וכו' והוא אומר הן: מאן אמר הן אילימא הך דקאי אאיגרא הוא חלים והוא מפשר אלא הך דקאי אארעא מנא ידע איבעית אימא הך דקאי אארעא ואיבעית אימא הך דקאי אאיגרא איבעית אימא הך דקאי אאיגרא אמר איהו האיר פני כל המזרח וא"ל הך דקאי אארעא עד שבחברון וא"ל איהו הן ואיבעית אימא הך דקאי אארעא אמר איהו האיר פני כל המזרח וא"ל עד שבחברון וא"ל הן: ולמה הוצרכו לכך וכו': ומי מיחליף והתניא רבי אומר אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן תנא דבי רבי ישמעאל יום המעונן היה ומפציע לכאן ולכאן אמר רב פפא שמע מינה יומא דעיבא כוליה שמשא למאי נפקא מינה לשטוחי עורות אי נמי [ט]לכדדרש רבא [11]אשה לא תלוש לא בחמה ולא בחמי חמה אמר [י]רב נחמן [כ]זוהמא דשימשא קשי משימשא וסימניך דנא דחלא שברירי דשימשא קשו משימשא וסימניך דילפא

גמ' עלה ברקאי. האיר יותר מברק: **לשכור פועלים.** האי ויצאו איש למלאכתו לאו על הפועלים קאי אלא בעה"ב שהוא מטריח ביותר (ל) למצוא פועלים לשכור: **צלותיה דאברהם.** תפלת הערב שלו: **מכי משחרי כותלי.** חומות הפונות למזרח שהלבינו מהנץ החמה הבאה מן המזרח ונוגעת עליהן ובתחלת שבע שעות שהחמה באמצע הרקיע בראש כל אדם אינה עושה עמוד אלא מתחיהן משחירין אותן הכתלים לפי שאין חמה נוגעת אלא בראש הכותל בעוביו ומיצל חודו של שפת עוביו על זקיפת הכותל ומשחרת מההיא שעתא נוטים צללי ערב (ג) וקרוי ערב: **אנן מאברהם ניקום ונגמר.** (מ) באת ללמדנו להיות זריזין כאברהם: **חל להיות בערב שבת.** הוצרך לשחוט תמיד של בין הערבים בכל יכולת לפי שפסחים נשחטו אחריו וצריך לצלותן מבעוד יום ואמרינן התם מוקמינן ליה אדינייה מכי ינטו צללי ערב וקתני נשחט התמיד בשש ומחצה ואי מכי משחרי כותלי מיקרי בין הערבים נשחטיה מכי משחרי דהיינו מתחלת שבע: **דלא מכווני.** לא הוו זקופים בשלמות ולפי שהחומה היתה רחבה מלמטה והולכת ומתקצרת ועולה ולפיכך אין חודו של שפת עוביו למעלה מיצל על זקיפתו להשחירו עד שתיפנה חמה למערב: **אצטגנינות.** להיות בקי בהליכות המזלות ותחלות השעות דהכי תניא בבבא בתרא (דף טז:) וה' ברך את אברהם בכל אצטגנינות גדולה היתה בלבו וכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו לשאול במזלות: **דולה ומשקה.** נוטריקון של דמשק: **שבע מצות.** שנצטוו לשאר כל בני נח אבל תורה לא נתנה לו: **אפילו עירובי תבשילין.** שאינו הלכה למשה מסיני אלא תקנת סופרים שעתידין לתקן: **ואיהו מפשר.** פותר החלום כלומר הוא שואל הוא משיב: **אמר איהו.** זה שעל הגג: **עד שבחברון.** שאלה היא: **ואיבעית אימא הך דקאי אארעא.** אמר הן כיצד אמר הא דקאי אארעא האיר פני כל המזרח בלשון שאלה וזה אומר לו עד שבחברון האיר וא"ל הך דקאי אארעא הן כך אני שואל. ומצינו בתלמוד ירושלמי (פ"ג ה"א) כדי להזכיר זכות אבות מזכירין חברון: **ומי מיחלף.** לימות תימור חמה בלימות תימור לבנה: **תימור של חמה.** עלות השחר שנבקע ונראה כתמר זקוף לשון ותמרות עשן (יואל ג) על שם שזוקף ועולה: **יום המעונן.** הרקיע קשור בעבים ואין התימור נראה בעד ערפל אלא במקום פיזור העבים במקומות הרבה בין עב לעב: **שמע מינה.** מדקאמר ביום המעונן נבקע במקומות הרבה: **יומא דעיבא כוליה שימשא.** אפילו במקום של שהחמה בוקעת בכל מקום ואינה יוצאת דרך חלון כנגד חלונות שהעבים עומדים בפניה והיא מתפשטת עליהם ובוקעת בכל פיסוק שבהן: **לשטוח עורות.** לייבש: **לא תלוש.** בפסח: **זוהמא דשמשא.** אותו חום של יום המעונן: **דנא דחלא.** שפיה סתום יפה שלא יצא ריחו ויחלוש וכשאתה נוקב נקב קטן יוצא שם ריח חזק מאד כך יום המעונן מתוך שהחמה מכוסה וחום שלה כנוש נוקבת בכח דרך נקב העבים: **שברירי דשמשא.** סנורים (בראשית יט) מתרגמינן שברירי. שמש הנוקבת בכח דרך נקב העבים קטנים הנותן עיניו כנגד הנקב קשים לו הסנורים יותר מן המסתכל בחמה שבאויר: **וסימניך דילפא.** קשה דלף היורד על האדם משאם נכנס כל גופו למים:

הרהורי

עין משפט
נר מצוה

ג א מיי' פ"א מהלכות מילה הלכה ח [טוש"ע יו"ד סי' רסב סעי' א]:

ד ב מיי' פ"א מהלכות תמידין הלכה ה:

ה ג מיי' פ"ה מהלכות חמץ ומצה הלכה יב [טוש"ע א"ח סי' תנו סעי' א]:

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבש. נ"ב פ"א וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. (בראשית יט): (ב) שם מכי משחרי כותלי ומאי קושיא ודילמא: (ג) רש"י ד"ה מכי משחרי כו' נוטים צללי ערב. נ"ב ירמיה ו':

◆

רבינו חננאל

תנא א ר' ישמעאל אומר ברק ברקאי. כלומר האיר. ר' עקיבא אומר עלה האור כו'. וכיון שהורה בענין הבקר הזכיר עוד תפלת הצהרים. אמר רב ספרא צלותיה דאברהם כו'. פי' תפלת האבות כולם. לא הזכיר אברהם אלא מפני שהוא העיקר. ואמר מכי משחרי כתלי. ויש מי שאומר תחלת שעה שביעית משחרי כותלי. כלומר כיון שנטו צללי ערב והוא משעה שביעית משיכנס השמש בנגב ולמעלן, מתחילין הכתלים להשחיר מפני שהלך השמש מן המזרח ובא הנגב. והיא תפלת הצהרים כדכתיב ערב ובוקר וצהרים אשיחה וגו'. וזו השיחה היא תפלה כדכתיב ויצא יצחק לשוח [בשדה] לפנות ערב. וזו השיחה היא תפלת הצהרים כדת הנה זורה לו מאביו. ואמר לפנות ערב משעה שיכנס השמש במערב. ובאותה העת מתחילין הכתלין שבמזרח להשחיר. אמר רב יוסף אנן מאברהם נגמור (אברהם קי') כלומר אברהם קיים המצות ועדיין לא ניתנה התורה, ואין לנו ללמוד מהם הנביאים אלא כגון דניאל וכיוצא בו מפני שנהגו כהלכה למשה מסיני אחרי שניתנה התורה. א"ל רבה והא תנא גמר מאברהם דתניא וביום השמיני וגו' כלומר שאברהם היה מקיים המצות כדכתיב, ואקשינן אי הכי תפלת המנחה והיא תפלת הצהרים מכי משחרי כותלי. הא קי"ל כי התפילות ניתקנו כנגד התמידים, תפלת השחר כנגד תמיד של שחר, ותפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים. ולמה היה התמיד של בין הערבים נשחט בזמן שהוא ערב פסח להיות בערב שבת בשש שעות ומחצה, לא נשחטיה אלא (בתר) [בהדי] זילתן שעה שביעית מכי משחרי כותלי. ופרקינן ודלמא [שאני] כותלי בית המקדש בשש ומחצה הוו משחרי משום דהוו מכווני טובא, כדגרסינן בתלמוד דארץ ישראל בעירובין פרק כיצד (מעברין) [מעברין], א"ר יוסי מי שאינו יודע לכוון הרוחות יראה מקום שהחמה זורחת באחד בתקופת תמוז, עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת, אלו פני מזרח וכו', עד כמה יגעו הנביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שהחמה מצמצמת בו בתקופת טבת ובתקופת תמוז. ז' שמות נקראו לו, שער (סוד) [סור] ששם היו הטמאים פורשים, הדא הוא דכתיב סורו טמא קראו למו. שער היסוד ששם היו מייסדים ההלכה. שער חרסית שהוא מכוון כנגד זריחת השמש, כדכתיב האומר לחרס ולא יזרח. שער האיתון שמשמש כניסה ויציאה. שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים. שער חדש ששם חידשו הסופרים ההלכה. שער העליון שהוא למעלה מעזרה. אי נמי משום דאברהם איצטגנינות גדולה היתה בלבם ויודעין לכוון השעות. אי נמי זקנים יושבין בישיבה היו. כלומר והשכינה עמהם כו'. אמר רב קיים אברהם כל התורה כולה שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו'. תורותי שתים, דברי תורה ודברי סופרים. מתיא בן שמואל אומר האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר הין. מאן אמר הין, איבעית אימא הך דקאי אאיגרא אמר איהו האיר פני כל המזרח. ואמרין ליה הנך דקיימי בארעא עד שבחברון, כלומר אתה רואה עד חברון, ואמר להן הין. ואיבעית אימא הך דקאי אארעא אמר הך דקאי באיגרא האיר פני כל המזרח עד שבחברון. ואמר ליה הך דקאי בארעא הין. כלומר בתימה, כלומר הבט וראה בטוב שלא תטעה. ירושלמי ועד אחד נאמן, שנייא היא הכא שאת יכול לעמוד עליו. כלומר, כיון שאתה יכול לברר עליו הדבר עכשיו, אינו משקר, אמר עד אחד נולד בן לפלוני בשבת מלין אותו על פיו. חשיכה מוצאי שבת מטלטלין על פיו. ולמה עד שבחברון, כדי להזכיר זכות אבות שהן ישנים בחברון. ולמה הוצרכו לכך. פעם אחת עלה מאור הלבנה כו'. ירושלמי ומי מחלף, מאור הלבנה מתמר ועולה כמקל, ותימור של חמה פוסה על פני כל המזרח. [א]ואוקימנא למתניתין יום המעונן הוה והיה אור הלבנה מפצע לכאן ולכאן, כלומר היה פוסה על פני כל המזרח. ש"מ מדקתני כי היה אור הלבנה מפצע בכל מקום, כך השמש ביום המעונן אורו וכוחו בכל מקום, ואפילו במקום שאילו היתה החמה בעולם בזה המקום זו העת צל הוא ואין בו חמה, עכשיו ביום המעונן אפילו במקום הצל כח חמה וחמות גם באותו המקום היא. ואסור ללוש ביום המעונן בכל מקום ואפילו במקום הצל. וזהא דשימשא. פי' חמות השמש אחרי שנבבר עבר השמש מאותו מקום. וסימנך דנא דחלא. כלומר, אחרי שתריק החומץ ממנו ריחו חזק יותר מריח חומץ עצמו. שברירי דשימשא. פי' שמש הנכנס מן החור וביוצא בו כו'.

מסורת הש"ס

א) [עי' גירס' התוס' מנחות ק. ד"ה מתחילין], ב) [עי' בערוך ערך שחר א' פי' תפלת האבות כולם ולא הזכיר אברהם אלא מפני שהוא עיקר וכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב משעה שנכנס השמש במערב ובאותו העת מתחילין הכותלין שבמזרח להשחיר וזו השיחה תפלת הצהרים כדת המסורה לו מאביו וכו' ע"ש ובזה תבין פרש"י ד"ה צלותיה דאברהם תפלת הערב שלו וע"ע תוס' ברכות כו: ד"ה יצחק], ג) פסחים ד. מגילה כ., ד) [ד"ה לב:], ה) פסחים נח., ו) [ב"ב טז:], ז) קידושין פב., ח) [נ"ל רבא], ט) פסחים מב., י) [בעי' איתא אמר רפרם זיהרא דשימשא כשמשא], כ) [בעי' אי' זיהרא וכן בערוך ערך זה וז"ל שם זיהרא דשמשא כו' פי' חמות השמש אחר ספר ועבר השמש מאותו המקום וסימנך דנא דחלא כלומר אחר שמריק החומץ ממנו ריחו חזק יותר מן החומץ עצמו], ל) בס"א: יותר, מ) [ובערוך פירש היאך נלמד מאברהם שקיים התורה עד שלא ניתנה ואין לנו ללמוד אלא ממנהג נביאים מפני שנהגו כהלמ"מ] (ועי' תוס' מו"ק כ. ד"ה מה חג בשם ירושלמי דאין למדין מקודם מתן תורה).

◆

מוסף רש"י

וישכם אברהם בבקר. שלא המתין עד הנץ החמה (פסחים ד.). **חל ערבי פסחים להיות בע"ש.** בעינן לאקדומי טפי, משום דבעי לשחוט פסח אחריו ולצלותו מבעוד יום (שם נח.). **לא בחמה.** לפי שחום השמש מחממת, ולא בחמי חמה. במים שהוחמו בחמה, וכל שכן בחמי האור (פסחים מב.).

◆

תוס' ישנים

צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי כו'. וא"ת הא אמרינן בפרק תפלת השחר (דף כו:) יצחק תיקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה וי"ל דאחר שתיקנה יצחק היה אומרה גם אברהם כך פירש רבינו תם אי נמי אומר רבי דמ"מ היה אומרה אברהם מתחילה אלא שלא עשאה כלל לכל בני ביתו עד שתיקנה יצחק דאפילו עירובי תבשילין קיים כדאמרינן לקמן: ואנן מאברהם ניקו וניגמר כו'. פירש בקונטרס צלותיה דאברהם כו' ויש לנו ללמוד ממנו ופריך ואנן מאברהם ניקו וניגמר פי' מי יוכל למהר כמותו אמר רבא תנא מאברהם גמר וה"ת פי' ואנן מאברהם ניקו וניגמור והלא אני שש ואני שבע חמה עומדת בראש כל אדם ואין זמן תפלה עדיין ואמר רבא תנא מאברהם גמר שנקט כהלכה היה ואע"ש שקודם מתן תורה היה ויקאמר רב יוסף הכי קא קשיא ליה דודאי משנה פליגא דלאברהם כי גם כשהיו ממהרין התמיד לא היו מתחילין בתחילת שבע ומשני דילמא שאני כותלי בהמ"ק דלא מכווני פי' שלא רצו בכוונה למהר שחיטת התמיד מתחילת שבע לפי שהלכו שוחטי פסחים אי חמה עומדת בראש כל אדם ויאמרו כי בעטורים מהרו שחיטת התמיד שלא כהלכתו או שמא יטעו ויקדימוהו ומכילא לבית הפסול אי נמי שאני אברהם דהיה לו איצטגנינות כו' וכל החכמים כמותו יוכלו למהר כמותו ולא כל אדם אי נמי זקן היושב בישיבה היה ולא נלמד כל אדם ממנו. ר"ת. לך יש לתמוה מאי פריך וכי בשביל שיש לנו ללמוד מאברהם שזריזין מקדימין למצות נלמוד ממנו למהר תפלת המנחה שלא כדין: דילמא כותלי בית המקדש כו'. וא"ת מנין לנו שאברהם היה מתפלל מכי משחרי שלא כדין דילמא לא היה מתפלל אלא כדרך שאמרה המשנה דפסחים וי"ל דלפנות ערב דיצחק משמע ליה מכי משחרי כותלי. ה"ג בפר"ח דילמא שאני כותלי בית המקדש משום דמכווני טובא ופירש ר' שמואל שלפי שהיו חלקים ביותר ולא היה לשמש מקום להתעכב לא היו ממהרין להשחיר אבל בשאר כתלים יש בליטות הרבה ואין נכון כל כך [א] (בבליטות כתלים בשאר כתלים שימהרו להשחיר וגם) מתחילת שבע יש להם להשחיר דלא ערבא שימשא: לא פירשה ישיבה מהן כו'. וכל שכן לאחר מתן תורה שלא פירשה אלא מיימי קראי דאפילו קודם מתן תורה לא פירשה מידה קרא דאספה לי היה אחר מתן תורה והוה ליה טפי לאתויי קרא דלך ואספת או וקם אחך מזקני ישראל אלא חדא נקט מינייהו: אפילו עירובי תבשילין. לא ידע רבי אמאי נקט הך מצוה אמאי קולא ליה טפי מכולהו:

[א] דהכם דבשאר כתלים בליטות כתלים ימהרו להשחיר מ"מ גם וכו' כצ"ל.

[א] כ' אוקימתא ליתי בירושלמי רק בסוגיא זו.